

УДК 378.04:005.963.3:373.3(045)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.37>

І. М. Толмачова

ORCID 0000-0003-1584-7274

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ОЗНАЙОМЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З НАВЧАЛЬНОЮ ЕКСКУРСІЄЮ В ХОДІ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА»

Важливість модернізації процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та величезний освітній потенціал навчальної екскурсії у школі першого ступеня виступають передумовою подальшої розробки відповідної проблематики у закладах вищої освіти педагогічного профілю.

У статті на основі аналізу наукових досліджень та досвіду роботи проаналізовано дидактичні аспекти ознайомлення майбутніх учителів початкових класів (здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта) з навчальною екскурсією в ході вивчення освітнього компонента «Загальна педагогіка».

Для досягнення поставленої мети було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, класифікація для визначення суті та специфіки організації роботи з підготовки майбутніх фахівців до організації та проведення навчальної екскурсії; формалізація, узагальнення та систематизація для обґрунтування та опису системи роботи зі студентами в ході викладання освітнього компонента «Загальна педагогіка».

Здійснено стислий огляд розвідок із означеної проблематики. Висвітлено підходи щодо доповнення робочої навчальної програми освітнього компонента. Сформульовано відповідний комплекс знань та умінь майбутніх фахівців. Представлено принципи організації освітнього процесу та створені дидактичні умови роботи. Описано особливості проведення навчальних занять, організації самостійної та науково-дослідної роботи здобувачів, координації неформальної освіти. Докладно представлено комплекс завдань, які було розроблено автором й запропоновано студентам.

В ході аналізу результатів роботи було виявлено, що здобувачі вищої освіти вмотивовані до організації навчальних екскурсій на сучасних засадах, розуміються на суті та специфіці навчальної екскурсії в школі першого ступеня, обізнані в основних аспектах її проведення, розібралися з особливостями віртуальної екскурсії.

Наголошено, що такий підхід сприяє пошуку та задіяння майбутніми фахівцями ресурсів власного професійного розвитку в напрямку організації, проведення та аналізу навчальної екскурсії як позаурочної форми навчання.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель початкових класів, освітній компонент «Загальна педагогіка», навчальна екскурсія.

Постановка проблеми. Зараз в Україні відбувається системна зміна освітньої моделі, в тому числі у закладах вищої освіти. Створення та реалізація нової моделі вищої освіти актуалізує завдання ґрунтовного аналізу й переосмислення теоретико-методичних заклад процесу професійної підготовки майбутніх педагогів, забезпечення її відповідності викликам часу.

Науковцям та практикам у царині вищої освіти необхідно спиратися на підходи, розроблені видатними вітчизняними дослідниками, та творчо проваджувати результати розвідок, що змістовно та різнобічно характеризують сучасні погляди на організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти педагогічного профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику професійної підготовки майбут-

ніх учителів докладно розроблено у дослідженнях Г. Балла, І. Беха, Л. Кондрашової, О. Піхоти, Г. Пономарьової.

Загальнотеоретичні та дидактико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів докладно розроблено у дослідженнях О. Біди, О. Дубасенюк, Л. Коваль, О. Савченко, П. Хомич.

Зараз відбувається своєрідна еволюція змісту вищої освіти. Для нас близькими є думки про важливість серйозного перегляду змісту професійної підготовки у закладах вищої освіти; про необхідність формування у здобувачів вищої освіти узагальнених педагогічних знань, що характеризуються наявністю широких внутрішньосистемних і міжсистемних зв'язків і виконують методологічну і світоглядну функцію [3, с. 4-5].

Зміст навчання у закладі вищої освіти системно відображено в освітньо-професійній програмі, навчальному плані, робочій програмі, підручниках та посібниках.

До освітніх компонентів циклу професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта віднесено й «Загальну педагогіку».

Погоджуємося з ідеєю О. Кобрій про те, що педагогіка виступає світоглядною та методологічною основою організації освітнього процесу у відповідності до сучасних викликів [1, с. 7].

У розділі «Теорія освіти та навчання» передбачено ознайомлення майбутніх фахівців із позааурочними формами навчання, зокрема, навчальною екскурсією.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» немає опису знань, умінь та навичок учня, що пов'язані безпосередньо з організацією та проведенням навчальних екскурсій [2]. Однак низка представлених трудових функцій виявляється педагогом у даній формі навчання. Наприклад, прояв організаційної компетентності передбачає вміння та навички організувати навчальні заняття різних типів; застосовувати різні види і форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів; прояв здоров'язбережувальної компетентності передбачає вміння та навички забезпечувати дотримання учнями вимог безпеки життєдіяльності, надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу (за потреби) тощо.

Саме важливість модернізації процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та величезний освітній потенціал навчальної екскурсії у школі першого ступеня виступають передумовою подальшої розробки відповідної проблематики.

Мета статті. На основі аналізу наукових досліджень та досвіду роботи представити дидактичні підходи до ознайомлення майбутніх учителів початкових класів (здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) з навчальною екскурсією в ході вивчення освітнього компонента «Загальна педагогіка».

Для досягнення поставленої мети було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, класифікація для визначення суті та специфіки організації роботи з підготовки майбутніх фахівців до організації та проведення навчальної екскурсії; формалізація, узагальнення та систематизація для обґрунтування та опису системи роботи зі студентами в ході викладання освітнього компонента «Загальна педагогіка».

Виклад основного матеріалу. Освітній процес було спрямовано на формування у студентів

ключових понять «позааурочні форми навчання», «навчальна екскурсія», «віртуальна екскурсія» та встановлення зв'язків між ними.

В результаті вивчення теми студент повинен знати: поняття; поняття «екскурсія як позааурочна форма організації навчання»; «віртуальна екскурсія», функції та види екскурсії; етапи проведення екскурсії; критерії ефективності екскурсії; переваги екскурсії як форми навчання. Вміти: характеризувати етапи проведення екскурсії, забезпечити безпеку школярів у ході її проведення; спланувати, провести та оцінити навчальну екскурсію; використовувати матеріали екскурсії у подальшому навчанні; аналізувати конспект екскурсії (на відповідність сучасним вимогам); забезпечити комплексну реалізацію напрямів виховання в ході навчальної екскурсії тощо.

На основі аналізу навчальних посібників із освітнього компонента «Загальна педагогіка» виявлено, що в них наведено визначення поняття «навчальна екскурсія», її завдання, варіанти класифікацій, етапи організації та проведення. Однак поза увагою авторів залишилися важливі аспекти роботи сучасного вчителя, пов'язані з успішною організацією даної форми навчання. Саме тому вивчення проблематики навчальної екскурсії було доповнено нами наступними питаннями: «Нормативно-правові аспекти проведення екскурсії»; «Віртуальна екскурсія в освітньому процесі початкової школи»; «Критерії ефективності навчальної екскурсії»; «Залучення батьків до організації та проведення екскурсії»; «Успішні кейси проведення екскурсії», «Навчальні екскурсії: кращі світові практики».

У відповідності до навчального плану та робочої програми було проведено лекційне заняття (у формі лекції із зупинками), семінарське та практичне заняття.

Роботу було побудовано на основі принципів фундаменталізації змісту, науковості, актуальності інформації, професіоналізації, оптимальності передачі матеріалу [5, с. 8-9].

Дані принципи організації освітнього процесу у закладі вищої освіти відповідають сучасним вимогам до забезпечення якості професійної підготовки. Було реалізовано певні дидактичні умови, а саме: організація навчання як процесу пізнання; сприяння самовизначенню майбутніх фахівців; професійна спрямованість навчально-пізнавальної діяльності; організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та здобувачів й студентів між собою; створення здобувачами різних освітніх продуктів тощо.

Нами доопрацьовано теоретичний набір щодо проблематики навчальної екскурсії та розроблено комплекс завдань у ході навчальних занять, самостійної роботи, науково-дослідної роботи та неформальної освіти майбутніх фахівців.

Проведення лекційного заняття у формі лекції із зупинками сприяло забезпеченню зворотного

зв'язку, мотивуванню студентів до запам'ятовування та аналізу ключових понять, формуванню уміння критично оцінювати отриману інформацію тощо.

Наприкінці лекції майбутні учителі початкових класів відповідали на питання для самоконтролю та роздумів:

1. Дати визначення поняття «екскурсія», «навчальна екскурсія», «віртуальна екскурсія».
2. В чому полягає значення навчальної екскурсії для забезпечення процесу формування комплексу компетентностей у молодших школярів?
3. Назвати функції, що реалізуються у ході певного виду навчальної екскурсії.
4. Які нормативні документи регулюють процес організації та проведення навчальної екскурсії?
5. Який потенціал цифрових технологій у ході організації та проведення навчальної екскурсії?
6. Яким вимогам повинна відповідати сучасна навчальна екскурсія?
7. Яким вимогам повинна відповідати віртуальна екскурсія?
8. У чому полягає схожість уроку та навчальної екскурсії як форм організації навчання?
9. У чому полягає відмінність уроку та навчальної екскурсії як форм організації навчання?
10. Проблемне питання. Як у ході навчальної екскурсії забезпечити індивідуальну освітню траєкторію молодшого школяра?

Важливою складовою процесу професійної підготовки виступає самостійна робота студента. У нашому досвіді дану роботу було побудовано на основі підходів щодо постановки та реалізації цілей, розроблених у самоменеджменті [4, с. 27]. Зокрема, здобувачам вищої освіти було запропоновано: визначити та конкретизувати свої професійні цілі щодо самостійного виконання пакета завдань із проблематики екскурсій у закладі загальної середньої освіти; виявити свої сильні сторони та можливості; з'ясувати які перешкоди можуть виникнути в процесі опанування темою та які ресурси долучити, щоб подолати певні ускладнення; визначити тимчасовий інтервал виконання завдань; прописати цілі самостійної роботи.

Майбутні фахівці у ході самостійної роботи виконували наступні завдання:

1. Скласти опорну схему «Характеристика навчальної екскурсії».
2. Підготувати презентацію «Віртуальна екскурсія в сучасному освітньому процесі».
3. Визначити шляхи реалізації розвивальної та виховної функцій екскурсії у школі першого ступеня.
4. Схарактеризувати зв'язки між уроком та екскурсією як формами організації навчання у Новій українській школі.
5. Ознайомитися з матеріалами сайту nus.org.ua та сформулювати 5-8 порад для вчителів щодо ефективного проведення навчальної екскурсії.

Дані завдання стали об'єктом аналізу в ході семінарського та практичного заняття. Крім того, окрему увагу було приділено питанню забезпе-

чення вчителем комплексного підходу до виховання здобувачів початкової освіти в ході екскурсії, що зумовлене багатофункціональністю даної форми навчання та її потужним виховним потенціалом. Наприклад, майбутнім фахівцям було запропоновано в ході практичного заняття за наданою викладачем темою сформулювати її навчальну, розвивальну та виховну мету; визначити ключові компетентності, що формуються у молодших школярів, та вказати напрями виховання, які необхідно реалізувати.

Професійне спрямування вивчення теми було забезпечено через: характеристику вимог до організації та проведення екскурсії й формулювання «Порад учителю щодо ефективного проведення екскурсії»; обговорення варіантів реалізації педагогом сучасних підходів до представлення результатів екскурсії, що студенти спостерігали у ході педагогічної практики; визначення чинників забезпечення комфортної міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу в ході навчальної екскурсії; наведення прикладів щодо інтеграції змісту навчального матеріалу через взаємодоповнення уроку та навчальної екскурсії у школі першого ступеня.

У ході педагогічної практики майбутні педагоги виконали наступні завдання:

1. Провести інтерв'ю з молодшими школярами з метою виявлення ставлення до проведеної навчальної екскурсії, розуміння ними відповідного змісту навчального матеріалу. Оформити у вигляді доповіді.

2. Провести спостереження за роботою вчителя початкових класів щодо використання результатів навчальної екскурсії у подальшій роботі зі школярами. Оформити у вигляді повідомлення.

Задля забезпечення неформальної освіти ми спонукали здобувачів до ознайомлення з сучасними напрацюваннями практиків (розробками навчальних екскурсій, презентаціями вебінарів) на освітянських платформах у мережі Internet, а потім обговорили отриману інформацію.

Для участі у наукових заходах (наукових конференціях, круглих столах тощо) майбутнім учителям початкових класів було запропоновано докладно розробити та висвітлити проблематику віртуальної екскурсії.

Отже, така робота передбачала створення майбутніми фахівцями освітніх продуктів: опорної схеми, презентації, професійних порад, доповіді, повідомлення, тез.

Оцінювання якості виконання завдань здійснювалося за реалізації сучасних принципів контролю-оцінювальної діяльності у відповідності до таких критеріїв: розуміння; ступінь засвоєння теорії та методології питань, що розглядаються; обізнаність із основною і додатковою літературою; уміння поєднувати теорію з практикою; логіка, цілісність та структура викладу; аргументація власного погляду на аналіз питання; оригінальність; уміння формулювати висновки.

Важливою складовою педагогічної діяльності виступає професійна рефлексія. В результаті вивчення теми майбутнім учителям початкових класів було запропоновано написати есе «Навчальна екскурсія в освітньому процесі початкової школи». В результаті аналізу текстів робіт виявлено, що здобувачі вмотивовані до організації навчальних екскурсій на сучасних засадах, розуміються на суті та специфіці навчальної екскурсії в школі першого ступеня, обізнані в основних аспектах її проведення, розібралися з особливостями віртуальної екскурсії. Даний метод роботи зі студентами сприяв набуттю ними досвіду рефлексивної практики та виступив засобом зворотнього зв'язку в освітньому процесі.

Висновки і пропозиції. Ситуація системної зміни освітньої моделі у ЗВО актуалізує проблематику оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Даний процес відбувається й на рівні освітніх компонентів.

Запропоновано підходи до доповнення змісту вивчення теми «Навчальна екскурсія як позаурочна форма навчання» у роботі зі здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта в ході викладання освітнього компонента «Загальна педагогіка». Представлено систему завдань для аудиторної роботи, самостійної та науково-дослідної роботи, неформальної освіти.

Вважаємо, що комплексна реалізація запропонованих нами підходів дозволяє майбутнім учителям початкових класів визначити чіткі орієнтири

та ресурси власного професійного розвитку в напрямку організації, проведення та аналізу екскурсії як позаурочної форми навчання.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у забезпеченні інтеграції дидактичних та методичних знань майбутніх фахівців щодо навчальної екскурсії у ході дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Кобрій О. Моделювання змісту педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ-початок ХХІ століття). *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2013. Вип. 27. С. 4–15.
2. Наказ «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.07.2022).
3. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія. За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2014. 443 с.
4. Ратушняк О.Г., Лялюк О.Г. Самоменеджмент: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ. 2021. 170 с.
5. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Теорія і практика вищої освіти: навч. посібник. Київ-Маріуполь. 2016. 338 с.

Tolmachova I. Familiarization of future primary class teachers with the educational excursion during the study of the educational component «General pedagogics»

The importance of modernizing the process of professional training of future primary school teachers and the huge educational potential of the educational excursion in the first grade school are a prerequisite for the further development of the relevant issues in higher education institutions of the pedagogical profile.

The article, based on the analysis of scientific research and work experience, analyzed the didactic aspects of familiarizing future primary school teachers (graduates of the first (bachelor) level of higher education in the specialty 013 Primary Education) with an educational excursion during the study of the educational component «General Pedagogy».

To achieve the goal were used the next theoretical research methods: analysis, comparison, classification to determine the essence and specifics of the organization of work on the preparation of future specialists for the organization and conducting of the educational excursion; formalization, generalization and systematization for the justification and description of the system of working with students during the teaching of the educational component «General pedagogy».

The author carried out a brief review of intelligence on the specified issue. Also, in the work were highlighted approaches to supplementing the work curriculum of the educational component. The appropriate complex of knowledge and skills of future specialists has been formulated. The author created the principles of organizing the educational process are presented and didactic work conditions. Furthermore, the article describes the peculiarities of conducting educational classes, organizing independent and research work of applicants, coordination of informal education. The set of tasks developed by the author and offered to students is presented in detail.

During the analysis of the results of the work, it was found that the students of higher education are motivated to organize educational excursions on a modern basis, they understand the essence and specifics of an educational excursion in a first-level school, they are familiar with the main aspects of its conduct, they have understood the features of a virtual excursion.

It is emphasized that such an approach helps future specialists to find and use the resources of their own professional development in the direction of organizing, conducting and analyzing the educational excursion as an extracurricular form of education.

Key words: professional training, future primary school teacher, educational component «General pedagogy», educational excursion.